

ПІДХОДИ У НАВЧАННІ ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ

Тетяна ТРУХАНОВА (Кіровоград, Україна)

Статтю присвячено методиці навчання діалогічного мовлення учнів загальноосвітньої школи майбутніми вчителями англійської мови. У статті визначено проблеми та труднощі навчання діалогу, розглянуто технологію підходів "згори донизу" і "знизу вгору" у навчанні, а також роль вітчизняного підручника як засобу реалізації цих підходів.

Ключові слова: діалогічне мовлення, підходи "знизу вгору" і "згори донизу".

The article is devoted to teaching schoolchildren dialogical speech. The problems and difficulties in teaching dialogues are defined. The technology of "bottom up" and "top down" approaches is considered. The modern pupil's books in English as a means of realization of these approaches are analyzed.

Key words: dialogical speech, 'bottom up' and 'top down' approaches.

Навчання учнів діалогічного мовлення є досить складним завданням для майбутніх вчителів іноземної мови. Це, як відомо, обумовлюється труднощами учнів, що викликаються двостороннім характером цього виду мовленнєвої діяльності, його непередбачуваністю та недостатньою сформованістю в учнів вміння продукувати ініціативні репліки [1: 156]. Крім того, як стверджує російський методист Соловова О.М. [5:166] в учнів можуть виникати такі проблеми, що заважають успішному формуванню та розвитку навичок і вмінь говоріння: учні соромляться говорити іноземною мовою; їм немає, що сказати; учні не розуміють мовленнєве завдання; у них не вистачає мовних і мовленнєвих засобів; в парних і групових формах роботи школярі досить часто переходять на рідну мову, роблять багато помилок.

Ситуація з оволодіння діалогічним мовленням ще і погіршується тим, що зовнішнє незалежне оцінювання не передбачає контролю говоріння, тому цілком зрозуміло, що вчителі середньої школи більше уваги приділяють читанню та письму, тому що ефективність праці педагогів в багатьох випадках оцінюється за результатами зовнішнього незалежного оцінювання їх учнів.

Ми розглянемо навчання стандартних (типових) діалогів в курсі середньої школи, виходячи з вимог програми, яка керується принципом комунікативності, згідно якого

ситуації, що використовуються під час навчання, повинні моделювати ситуації реального життя, де досить чітко визначаються соціальні ролі.

Сучасна методика навчання діалогічного мовлення розглядає два підходи – "знизу вгору" і "згори донизу". Згідно першого підходу навчання проходить чотири етапи. Нульовий (підготовчий), завданням якого є навчання реплікування, містить вправи на імітацію, підстановку, відповіді на запитання, на запит нової інформації, повідомлення інформації та інші.

Вправа на імітацію.

Інструкція: I'd like to see some sights in London. Say that you like to see the same sights as me.

T.: I'd like to see Madam Tussaud's Waxworks in London.

P1: I'd like to see Madam Tussaud's Waxworks in London, too.

Вправа на підстановку.

Ситуація: Every day we have breakfast. Usually I have bacon with eggs for breakfast, and you?

P: I have bread and butter for breakfast.

Вправа на трансформацію

Інструкція: Make the sentences interrogative.

T: Madam Tussaud's Waxworks is in London.

P: Is Madam Tussaud's Waxworks in London?

Відповіді на запитання.

T: Do you live far from school?

P: No, not very.

Перший етап – оволодіння певними діалогічними єдностями. На цьому етапі використовуються рецептивно-продуктивні умовно-комунікативні вправи.

На першому етапі доцільно застосовувати парну роботу. Вона проводиться в режимі студент-студент. Існують два типи використання такого режиму.

1-ий тип. Коли два студенти розмовляють один з одним перед класом після інструктування вчителя. Вчитель має на меті змоделювати, чітко окреслити ситуацію.

T.: Nick, ask Mike what he did last night.

S1: What did you do last night?

S2: I watched TV with my mother.

2-ий тип. Коли студенти спонтанно обмінюються репліками.

S1: I'm sure that Robert Burns's poetry makes people's life happier.

S2: Yes, and the poems really touch the hearts of every reader.

В цьому режимі «студент – студент» можуть застосовуватись такі прийоми як «рухомі шеренги», «карусель», «натовп». В «шеренгах» учні стають обличчям один до одного в дві шеренги та обмінюються репліками з партнером навпроти якого вони опинились.

S1: Good morning. How are you?

S2: I'm fine, thank you. How are you?

Після першого обміну шеренги переміщуються, в результаті чого утворюються нові пари.

В «каруселі» учні утворюють два кола – внутрішнє і зовнішнє, де учні стоять обличчям один до одного. Кола рухаються в протилежних напрямках, що забезпечує зміну мовленнєвих партнерів.

В «натовпі» учні вільно пересуваються по аудиторії, обираючи собі співрозмовника або в певний момент вчитель плескає в долоні, учні зупиняються, повертаються до найближчого партнера і говорять. Кожен з учасників спілкування може змінити 3-4-х партнерів. Ускладнений варіант «натовпу» – коли у учня є інформація, яка визначає якого саме партнера шукати. Вчитель роздає учням картки двох типів. В одному типі така інструкція:

1) Find a person who went hiking along the Crimean sea-coast last summer.

2) Find a person who visited Kyiv on his (her) spring holidays.

3) Find a person who spent the whole summer in his grandmother's village.

В другому типі надається інформація: 1) You went hiking along the Crimean sea-coast last summer та ін.

Ми описали так звані відкриті пари. Закриті пари відрізняються від відкритих своєю стабільністю, тобто завдання дається для двох студентів. Work with a partner or Work in pairs. Think about the worst holiday you ever had. Write some notes about it, then swap information with your partner.

Роботу в парах вважають основою комунікації в формальних класних умовах, яка дає учням можливість практикуватись у мовленні, сприяє самостійності учнів, заохочує співпрацю учнів, дає вчителю час працювати з учнями індивідуально, зменшує тиск на учнів, оскільки вони взаємодіють в звичному форматі.

Зрозуміло, що робота в парах крім переваг має і недоліки: шум у класі, використання учнями рідної мови, бесіда на сторонні теми, неприязнь один до одного, небажання взагалі працювати в парах; вчителі не знають, що робити, коли пари завершили свою роботу раніше або пізніше за інших. Деякі з цих проблем можна зменшити завдяки тренуванню учнів працювати в парах, а також обговоренню (можливо рідною мовою), як треба працювати в парах, затвердження певних правил.

Парна робота вимагає, щоб вчитель все обміркував заздалегідь: чи буде досить місця для парної роботи, чи адекватна інструкція, скільки буде витрачено часу. Якщо парну роботу не спланувати ретельно, то вона буде невдалою, навіть без провини учнів.

Другий етап – оволодіння мікродіалогом. Мікродіалог є імпліцитною структурною ознакою розгорнутого діалогу і включає взаємопов'язані ланцюжки діалогічних єдностей. Мікродіалоги є відносно завершеними. Вони складаються з 2-3 діалогічних єдностей. Мета другого етапу – навчити учнів об'єднувати засвоєні діалогічні єдності, підтримувати бесіду. На цьому етапі використовують також як і на першому рецептивно-продуктивні вправи, але вони вже є комунікативними.

На другому етапі використовуються опори: мікро діалог-підстановча таблиця, структурно-мовленнєва схема мікродіалогу, його функціональна схема. Доцільно перед виконанням вправ цієї групи дати прослухати учням мікродіалоги-зразки.

Розглянемо приклад вправи, яка застосовується на другому етапі з опорою на структурно-мовленнєву схему.

Інструкція: Work in pairs and make dialogues.

A: tired – what...doing?

B: exhausted – getting ready to go on holiday

A: done everything?

B: packed cases... been to the bank...haven't booked the taxi yet

Третій етап – учні повинні навчитись вести діалоги різних функціональних типів, обсяг яких відповідає програмним вимогам. При виконанні вправ на третьому етапі можна використовувати лише природні опори: географічні карти, білети, малюнки та ін. Діалог певного комунікативного типу включає 2-3 мікродіалоги, яким учні вже навчені.

Другий підхід "згори донизу", тобто на основі діалогу-зразка, передбачає попереднє ознайомлення учнів з новими словами та мовленнєвими структурами, соціокультурними особливостями мовленнєвого спілкування в певній ситуації. Робота з діалогом проходить чотири етапи.

Перший етап – учні сприймають діалог спочатку на слух, а потім слухають діалог ще раз, але вже з опорою на друкований текст діалогу, з метою загального розуміння змісту діалогу, визначення головних дійових осіб, їх позицій.

Другий етап передбачає визначення і засвоєння особливостей діалогу (кліше, еліптичних речень, емоційно-модальних реплік, звернень, заповнювачів мовчання), а також контроль розуміння діалогу.

Третій етап – драматизація, відтворення по ролям, тобто "присвоєння діалогу" або вивчення його напам'ять. Під час третього етапу в залежності від рівня володіння учнями мовою можна застосовувати "суфлера" (учня, який підказує однокласникам, що намагаються відтворити діалог близько до тексту, слова, репліки, якщо вони щось забули або переплутали), а також опори: вербальні, невербальні/ зображальні, вербально зображальні

(початки реплік, діалог-зразок з пропущеними словами, словосполученнями, ключові слова, функціональні, структурно-мовленнєві схеми, сюжетні малюнки, серію малюнків, фотографій та інші).

Четвертий етап – етап стимулювання діалогічного спілкування на основі подібної, але нової ситуації. Цей етап зазвичай не передбачає опору, хоча для слабких учнів така можливість на виключається.

Вітчизняна методика віддає перевагу підходу "знизу вгору" [1, 2, 3, 4], хоча, як це не парадоксально, не виключається можливість прослуховування діалогів-зразків [1:156-157]. Це наводить на думку про існування змішаного підходу.

На нашу думку, підхід "знизу вгору" є перспективним для початкового ступеня навчання. Це зумовлюється кількома причинами: 1) учні не можуть читати (усне випередження) або у них ще не сформовані навички читання на достатньому рівні; 2) діалоги на початковому ступені навчання невеличкі за обсягом (2-3 діалогічних єдності), тому легко організувати навчання за цим підходом.

Практика свідчить, що вчителі на середньому та старшому ступенях навчання, віддають перевагу підходу "згори донизу". Спробуємо пояснити, чому вчителі уникають підходу "знизу вгору". Цей підхід вимагає дуже високого рівня методичної кваліфікації, оскільки застосування цього підходу передбачає, що вчитель може самостійно визначити більш типові ситуації в межах тематичного циклу, підібрати або скласти типові діалоги, визначити послідовність навчання цих діалогів. Потім ще необхідно розробити вправи та завдання для кожного з етапів, що вимагає дуже багато часу і матеріальних витрат. Далеко не кожен вчитель з досвідом, а особливо вчитель-початківець, може впоратись з такими складними завданнями. Природно, що вчителі сподіваються, що підручник буде добрим помічником. Спробуємо з'ясувати, чи завжди це так.

Проаналізуємо, які підходи до навчання діалогічного мовлення використовуються у вітчизняних підручниках.

Ми проаналізували блок 6 "Cinema and Theatre" підручника "Наша англійська" для 7-го класу [1:98-110]. В цьому блоці міститься 26 вправ та завдань, з них лише одна – вп.4 ст. 104 чітко спрямована на навчання діалогічного мовлення. В цій вправі наводиться мікродіалог-зразок 'At the Box-office', завдяки чому вчитель може застосувати підхід "згори донизу". Тип діалогу – діалог-розпитування. Інші вправи: вп. 1 ст. 105, вп.3 ст.106, вп. 3 ст. 110 можна віднести до таких, що певним чином лише готують до діалогічного мовлення. Навчити учнів діалогу за цими вправами та завданнями неможливо. Нажаль, в підручнику не визначені чітко типові ситуації в межах теми, крім вп.4 на ст.104. Ця невизначеність призвела до того, що за матеріалами підручника можна навчати лише діалогу-розпитування та умовно діалогу-обміну думками. Діалог-домовленість і діалог-обговорення залишились поза увагою авторів підручника.

Розглянемо один з блоків підручнику "Ми вивчаємо англійську мову" А.Несвіт для 10-го класу. В тематичному блоці "Food" автор чітко визначає типові ситуації [2:86]: 'Talking about Healthy Food, British and Ukrainian Cuisine, Cooking and Recipes', 'Eating in a Cafe'.

Щодо типових діалогів, то пропонуються діалоги (вп.2 ст.89, вп.9 ст.100) в ситуації "Eating in a Cafe". Перший діалог спрямований на навчання аудіювання. Другий діалог (діалог-обговорення) передбачає підхід до навчання "згори донизу", орієнтує учнів на створення діалогів на основі діалогу-зразка.

Вп.11 на ст. 92 (ситуація 'Talking about Healthy Food', діалог-обмін думками) готує учнів до використання мовленнєвих кліше, вчить розподіляти кліше за групами, а також пропонує декілька ініціативних реплік. Цілком логічно завдання наступної вправи 12: Work in pairs. Take turns reading your statements. The other person decides if he/she agrees or disagrees. Think of arguments to support your viewpoint. Discuss the issue with a partner. Decide who has a healthier diet. Use the phrases of ex. 11. Підхід – "знизу вгору".

Класичне втілення підходу "згори донизу" реалізується в ситуації 'Talking about Ukrainian Cuisine + Cooking and Recipes' (ст. 93-96), вп.8 ст.95 (діалог-обговорення).

Вп.1 на ст.101 дає опори для створення діалогу-розпитування, тут реалізується підхід "згори донизу", але, на нашу думку, дещо недоречні малюнки у цій вправі, а також було б

доцільним запропонувати таку інструкцію до цієї вправи: Discuss with your classmate the advantages and disadvantages of eating at home and eating out. Use the questions to help you.

Діалогу-домовленості (вп.3 ст.101) навчають за змішаним підходом, але з методичної точки зору наявна деяка незавершеність, а саме: відсутній четвертий етап, завданням якого є складання власних діалогів учнями. Крім того, порушена логічна послідовність інструкцій. Якщо дотримуватись визначеної автором послідовності, то учні спочатку розігрують діалог, а потім вчитель перевіряє розуміння діалогу-зразка.

Підведемо підсумок. Автор чітко визначає ситуації спілкування, забезпечує реалізацію навчання всіх чотирьох функціональних типів діалогів, що передбачаються програмою (діалог-розпитування, діалог-домовленість, діалог-обмін думками, діалог-обговорення). Підручник забезпечує матеріалом для навчання діалогічного мовлення за двома підходами, з перевагою підходу "згори донизу". Позитивним є те, що підручник дає учням необхідну інформацію, достатньо мовних та мовленнєвих засобів для розвитку діалогічного мовлення, тобто допомагає подолати можливі проблеми, про які ми говорили на початку статті. Але, деякі інструкції потребують уточнення і є надто складними для розуміння учнями.

Навчання учнів діалогічного мовлення є досить складним завданням для майбутніх вчителів іноземної мови. Вивчення теорії навчання цього виду мовленнєвої діяльності показало, що існує два підходи для навчання діалогу: "згори донизу" та "знизу вгору". Хоча вітчизняна методика віддає перевагу останньому, практика свідчить, що доцільно застосовувати цей підхід переважно на початковому ступені навчання, а на середньому та старшому – підхід "згори донизу". В "чистому" вигляді обидва підходи застосовуються рідко. В основному ми маємо справу із змішаними підходами, в яких переважає той чи інший підхід.

Складність навчання іноземної мови у відсутності мовного середовища взагалі і діалогу зокрема обумовлює необхідність створення вітчизняних підручників з грамотною методичною концепцією. Вітчизняні підручники по різному підходять до проблеми навчання діалогічного мовлення. За підручником "Наша англійська" для 7-го класу навчати діалогу дуже важко. Аналіз змісту підручника показує, що автори підручника розраховували на велику самостійну методичну роботу вчителя для забезпечення навчання цього виду мовленнєвої діяльності. Підручник "Ми вивчаємо англійську мову" для 10-го класу має досить міцну методичну базу для навчання діалогу, сприяє виконанню вимог програми.

І ще одне зауваження до всіх проаналізованих підручників. В жодному підручнику не даються діалоги-зразки, що відповідають вимогам програми в кількісному відношенні. Нагадаємо, що для 7-го класу кожен з співрозмовників повинен бути в змозі сказати 9 реплік, а в 10 класі – 11 реплік.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Методика навчання іноземних мов у середніх навчальних закладах: Підручник. – К.: Ленвіт, 1999. – 320 с.
2. Методика формування міжкультурної іншомовної комунікативної компетенції: Курс лекцій: [навч. метод. Посібник для студ. Мовних спец. Осв.-кваліф. Рівня "магістр"] / Бігіч О.Б., Бориско Н.Ф., Борецька Г.Е. та ін./ за ред. С.Ю. Ніколаєвої – К.: Ленвіт, 2011. – 344 с.
3. Ніколаєва С.Ю. Основи сучасної методики викладання іноземних мов (схеми і таблиці): Навчальний посібник. – К.: Ленвіт, 2008. – 285 с.
4. Окопна Я.В. Вправи для формування у майбутніх фахівців сфери обслуговування професійно орієнтованої компетенції у німецькому діалогічному мовленні//Іноземні мови. – 2011. – №2. – С. 29-36.
5. Соловова Е.Н. Методика обучения иностранным языкам : Базовый курс лекций : Пособие для студентов пед.вузов и учителей. – М.: Просвещение, 2002. – 239 с.
6. Соловова Е.Н. Методика обучения иностранным языкам: продвинутый курс : пособие для студентов пед.вузов и учителей. – М.: АСТ : Астрель, 2008. – 272 с.

Підручники

1. Біркун Л.В. Наша англійська: Підруч. Для 7 кл. загальноосвіт. навч. закл. (6-й рік навчання)/ Л.В.Біркун, Н.О.Колтко, С.В.Богдан; за наук. ред. П.О.Беха. – К.: Освіта, 2007. – 224 с.
2. Несвіт А.М. Англійська мова: Ми вивчаємо англійську мову: підруч. Для 10кл. загальноосвіт. Навч. закл. (9-й рік навч.): профільний рівень/ А.М. Несвіт. – К.: Генеза, 2010. – 304 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Труханова – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри германської філології Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: методика викладання іноземної мови.